

CONCEPTNOTA 2023

Hervorming representatief orgaan van de islamitische eredienst van België (ROIE)

DOOR:

DE MOSLIMRAAD VAN BELGIË (MRB)

Inhoudsopgave

1. Toelichting nota	2
2. Inleiding.....	3
1.1. Erkenning islam.....	3
1.2. Erkenning representatief orgaan	3
1.3. Kernproblematieken EMB	4
3. Vernieuwing EMB	6
3.1 Noodzaak tot vernieuwing	6
a. Reikwijdte van de problematische structuren.....	6
b. Onregelmatigheden binnen het EMB en achterliggend vzw-orgaan.....	7
3.2 Vernieuwde structuur van het representatief orgaan.....	8
a. Organen.....	9
b. Kerntaken van het representatief orgaan van de islamitische eredienst	9
c. Aantal principes met betrekking tot de werking van het representatief orgaan van de islamitische eredienst	10
3.3 Representativiteit.....	12
a. Raad van Moskeeën	13
b. Algemene Vergadering.....	14
3.4 Beleidsdoelen	14
a. Intern functioneren representatief orgaan van de islamitische eredienst (Corporate Governance)	14
b. Uitvoering opdrachten	15
4. Besluit	16
Bibliografie.....	17

1. Toelichting nota

In het licht van de gebeurtenissen van 2020, waarin de Grote Moskee van Brussel in opspraak kwam na een negatief advies van de veiligheidsdiensten¹ in functie van een lopende erkenningsaanvraag, sprak de bevoegde minister van Justitie Vincent Van Quickenborne (Open VLD) het voornemen uit om alle organen van de Moslimexecutieve tegen het licht te houden². Hierbij is het de bedoeling om de Moslimexecutieve te zuiveren van onregelmatigheden en van ongewenste inmengingen. De minister deed ook een niet mis te verstane oproep aan de Belgische moslimgemeenschap(en) om zich hiervoor te melden³.

Deze oproep viel niet in dovemansoren. Verschillende actoren binnen en buiten de islamitische eredienst beraden zich immers al veel langer over het lot van hun representatief orgaan. De uitgereikte hand van de minister van Justitie naar “*moslims die het goed menen met ons land*”⁴ om alle organen van de Moslimexecutieve te vernieuwen, wordt dan ook met enthousiasme onthaald en beschouwd als een erkenning van het diepe ongenoegen dat al veel langer sluimert.

Deze nota werd voorbereid in 2021 en voorgelegd aan verschillende actoren die het islamitische geloof in België vertegenwoordigen. In mei 2023 is de nota geactualiseerd door een werkgroep bestaande uit vier leden uit de Vlaamse, Brusselse en Waalse burger- en moslimgemeenschappen:

- Esmâ Uçan
- Dr. Michael Privot
- Mimoun Aquichouh
- Taha Zaki

Deze vier leden presenteerden dit voorstel aan de minister van Justitie met als concrete vraag erkend te kunnen worden als tijdelijk vertegenwoordigend orgaan. De werkgroep wil, eenmaal erkend, een representatieve vernieuwingscommissie opzetten met als doel een duurzame oplossing te vinden voor het representatief orgaan van de Islamitische eredienst. De werkgroep is ondertussen hiermee aan de slag gegaan, in nauwe samenwerking met alle vertegenwoordigers van de moslimgemeenschappen van het land. Dit omvat individuele moskeegemeenschappen (lokaal), verenigingen, federaties van moskeeën, de islamitische gemeenschap en verschillende actoren van islamitische instellingen.

Deze nota introduceert een plan van aanpak, dat verder zal worden verrijkt en gedetailleerd door de groep van vier leden die structurele oplossingen wil zoeken voor de problemen die zijn ondervonden bij het beheer van de materiële zaken van de islamitische eredienst. Het plan is ontworpen om op korte termijn een oplossing te bieden voor de hopeloze situatie waarin het eerdere vernieuwingsproject zich bevond.

¹ Van Quickenborne zegt Grote Moskee de wacht aan. (2020, december 5). *DS*.

² Van Quickenborne weigert erkenning voor Grote Moskee in Brussel. (2020, december 4). *DS*.

³ Grote Moskee: negatief advies voor doorstart vanwege spionage. (2020, december 4). *Knack*.

⁴ Vincent Van Quickenborne: “Alle organen Moslimexecutieve moeten worden vernieuwd”. (2020, december 4). *NB*.

2. Inleiding

1.1. Erkenning islam

Ons land kent een lange traditie inzake de erkenning van erediensten. De Rooms-katholieke, de Israëlitische, de Anglikaanse en de Protestants-Evangelische eredienst kregen al een erkenning in de 19de eeuw. De Orthodoxe en de Islamitische eredienst moesten hiervoor wachten tot de laatste helft van de 20ste eeuw. De Vrijzinnig-humanistische tot slot, kreeg haar erkenning in 2002. Het wetsontwerp voor de erkenning van het boeddhisme is in maart 2023 ingediend.

In 1974 werd de erkenning van de islamitische eredienst een feit door de wet van 19 juli 1974.⁵ Daarmee kwam een einde aan de onzekerheid over deze eredienst. Vanaf dan hebben de moslimgemeenschappen het recht om beroep te doen op artikel 181 GW, inzake de wedden en pensioenen van de bedienaren der erediensten. Hiervoor kunnen ze lokale gemeenschappen oprichten en laten erkennen.

Toch was de wet van 1974 nog niet meteen uitvoerbaar en werd in 1978 een nieuw besluit getroffen om de inrichting van comités die belast zijn met het beheer van de temporalien van de erkende islamitische gemeenschappen⁶. Maar ook hierna bleven erkenningen nog lang virtueel en bleef het besluit dode letter. Het geeft een voorbode op de moeizame integratie van de islamitische eredienst in ons land.

1.2. Erkenning representatief orgaan

Een van de kernproblematieken die opdoken sinds de erkenning van de islam als eredienst, was het gebrek aan een representatief orgaan dat aan deze erkenning gevolg kon geven. Deze rol werd uit noodzaak en bij gebrek aan beter lang toevertrouwd aan het Islamitische en Cultureel Centrum (1978 – 1991). Het centrum had daardoor het voorrecht om als enige en officiële gesprekspartner te fungeren voor de islamitische eredienst.

Deze rol werd echter hoe langer hoe meer bekritiseerd door de lokale moslimgemeenschappen. Het ICC was namelijk een Saoedisch orgaan. Dit, terwijl de overgrote meerderheid van de lokale moslims uit Marokkaanse en Turkse gemeenschappen bestonden. Hieraan werd na lang protest tegemoetgekomen via een nieuw Koninklijk Besluit van 16 november 1990, waarbij een voorlopige ‘Raad van Wijzen’ werd aangeduid. Deze werd opgevuld met 19 leden van diverse stromingen en nationaliteiten. De raad was bevoegd om de belangrijkste taken van de eredienst waar te nemen. Niettemin genoot ook deze raad geen draagvlak, waardoor deze Raad vervolgens opnieuw werd ontbonden via een nieuw Koninklijk Besluit van 3 juli 1996.

Tegelijk werd in hetzelfde Koninklijk Besluit overgegaan tot de oprichting van de ‘Executieve van de Moslims van België’, maar pas via het Koninklijk Besluit van 3 mei 1999 werd er effectief overgegaan tot de erkenning van de Executieve van de Moslims van België als zijnde het

⁵ Wet 19 juli 1974 tot erkenning van de besturen belast met het beheer van de temporalien van de islamitische eredienst, *BS* 23 augustus 1974.

⁶ KB 3 mei 1978 tot inrichting van de comités belast met het beheer van de temporalien van de erkende islamitische gemeenschappen, *BS* 6 mei 1978.

representatieve orgaan van de Moslims van België.⁷ Het orgaan kon echter nooit aan de beoogde verwachtingen voldoen.

1.3. Kernproblematieken EMB

Het is een onderschatting om te stellen dat het Executief van de Moslims van België met een groot geloofwaardigheidsprobleem kampt. Dit probleem is het gevolg van een rampzalige geschiedenis van meer dan twee decennia, waarin het orgaan heeft uitgeblonken in disfunctioneren. Daar zijn verschillende redenen voor. Zonder al te veel stil te staan bij deze episode van twee decennia, die kan worden samengevat in drie fundamentele problemen: **representativiteit**, **politisering** en **wanbeheer**.

Vandaag, anno 2023, met enkele afschuwelijke aanslagen vers in het geheugen, met een steeds toenemende polarisatie tussen bevolkingsgroepen en met een almaar groeiende noodzaak aan een betrouwbare gesprekspartner van de overheid in materies die de islamitische eredienst aanbelangen, blijft het EMB een zorgenkind.

Zo is het ongenoegen binnen de eredienst ettelijke jaren blijven etteren. De dialoog tussen de Franstalige en Nederlandstalige leden van het Executief is intussen opnieuw naar een vriespunt gezakt, waardoor zowel de regionale als federale autoriteiten zich steeds meer realiseren dat operationele opsplitsing in de werking van het representatief orgaan van de islamitische eredienst absoluut noodzakelijk is.⁸ Want hoewel de verschillende koninklijke besluiten⁹ nog steeds melding maken van een Nederlandstalig en een Franstalig College binnen het orgaan, blijven deze Colleges in de praktijk lege dozen die geen bekendheid genieten.

Het intussen onmiskenbaar dat de islamitische eredienst in al haar geledingen en instellingen dringend aan reflectie toe is. Deze uitdaging is er in de eerste plaats een van de diverse moslimgemeenschappen in ons land. Zij zijn de eersten die zich over het lot van hun religieuze instellingen dienen te ontfermen. Het behoort immers niet tot de taak van de overheden om zich in te mengen met de interne organisatie van de erediensten.

Niettemin kent ons land een traditie van erkenningen van erediensten en zijn er binnen dat kader wel degelijk instrumenten voor handen om faciliterend op te treden. Denk maar aan art. 181 van de grondwet, waarbinnen de bezoldiging van de bedienaars van de erediensten is verankerd. De overheid is daarom een structurele en noodzakelijke partner in deze uitdaging.

En de uitdagingen zijn niet min. Zo staat het buiten kijf dat er meerdere legislaturen nodig zullen zijn om het verhaal van de islamitische eredienst – dewelke in 2024 maar liefst 50 jaar erkend zal zijn – recht te trekken. Tegelijk zal minstens een hele generatie Belgische moslims de mouwen moeten opstropen om te bouwen aan een bekwame, gedragen, transparante, en bovenal Belgische eredienst. Helaas zijn er in die zin nog vele drempels op te merken.

Uit een – inmiddels zestien jaar oud – rapport over de lokale uitdagingen van de islam en de moslims in België, bleek al dat de nieuwe generaties veelal een desinteresse hebben t.o.v. de geïmporteerde klassieke structuren van de herkomstlanden.¹⁰ Een tendens die zich volgens

⁷ KB 4 mei 1999 houdende de erkenning van de leden van het executief van de Moslims van België, BS 1 juni 1999.

⁸ Zie vraag om uitleg over de betrokkenheid van de Moslimexecutieve in de erkenningsprocedure van lokale moslimgeloofsgemeenschappen. (2021, januari 5). *Vlaams Parlement*

⁹ Zie laatste Koninklijk besluit houdende wijziging van het koninklijk besluit van 15 februari 2016 houdende erkenning van het Executief van de Moslims van België.

¹⁰ Bousetta, 2004.

datzelfde rapport nog harder doorzet bij de hoogopgeleide moslims. Daaruit wordt geconcludeerd dat er zich nieuwe dynamieken voordoen op het terrein waaruit een diep verlangen naar onafhankelijkheid en autonomie blijkt.¹¹

Het meest tastbare gevolg van deze dynamiek wordt weerspiegeld in de islamitische en socioculturele burgermaatschappij, waar nieuwe generaties moslims proberen zich te onderscheiden van de traditionele structuren van moskeeën en vertegenwoordigende organen, terwijl ze erkennen dat er behoefte is aan transparant en professioneel management van behoeften die verband houden met verschillende aspecten van het religieuze en culturele leven.¹²

Bovendien zijn er verschillende organisaties als paddenstoelen uit de grond geschoten, die proberen de lacunes te vullen die zij zien in het veld. Gaande van het organiseren van conferenties, debatten, lezingen, cursussen en culturele activiteiten, tot het opzetten van modellen van dienst- en hulpverlening. Verder ontstonden er ook lokale en regionale koepelstructuren voor moskeeën en islamitische verenigingen (unies, liga's, etc.). Dit, met als voornaamste ambitie om een zekere vorm van institutionele erkenning te verkrijgen bij lokale, regionale en federale overheden.¹³ Deze organisaties hebben zich inmiddels stevig verankerd en hebben een positieve bijdrage gecreëerd aan de vertegenwoordiging en belangenbehartiging van de lokale moslingemeenschappen.

Deze tendens kan je alleen maar onthalen als hét bewijs dat de islam een motor kan zijn voor sociale emancipatie en maatschappelijke participatie. En die participatie is geen overbodige luxe. Te meer omdat de participatie van deze generatie crucialer wordt in een tijdperk waarin islamofobie¹⁴, xenofobie en het veiligheidsrisico hand over hand toeneemt.¹⁵

Om de voornoemde problematieken te kunnen oplossen bestaan geen kant-en-klare oplossingen. De minister van Justitie en zijn kabinet zijn zich hier zichtbaar van bewust.¹⁶ Het leidt dan ook geen twijfel dat de politieke wil aanwezig is om het probleem dossier EMB voor eens en voor altijd te bevrijden van haar chronische ziektes.

Met deze nota – en bijgevoegd voorstel tot vernieuwing – overhandigen we alvast een alternatief aan de bevoegde minister van Justitie.

¹¹ Idem

¹² Zuallaert, 2017.

¹³ Idem

¹⁴ Sólrún Gísladóttir, 2020.

¹⁵ O'Flaherty, 2019.

¹⁶ Van Quickenborne zegt Grote Moskee de wacht aan. (2020, december 5). *DS*

3. Vernieuwing representatief orgaan

3.1 Noodzaak tot vernieuwing

De historische balans van de islamitische eredienst in België, en meer bepaald van het representatieve orgaan van deze eredienst, die in het eerste deel van deze nota werd gemaakt, ontslaat ons allen van de illusie dat het behouden van de status quo een denkbare optie uitmaakt. Daarvoor zijn de problematieken te structureel, de tekortkomingen te chronisch en de grieven te omvangrijk. Het huidige EMB kampt daarom met een onomkeerbaar geloofwaardigheidsprobleem dat niet kan worden rechtgezet binnen de bestaande constellatie.

In het licht van de recente vaststellingen van ongewenste buitenlandse inmenging en zelfs spionagepraktijken binnen het orgaan door sommige individuen,¹⁷ het bijbehorende gebrek aan erkenning van de onaanvaardbare vaststellingen vanwege de huidige leiding binnen het orgaan¹⁸ en aan het kabinet overgemaakte moties van wantrouwen in hoofde van verschillende bestuurders¹⁹, wordt een overheidsoptreden niet alleen opportuun, maar steeds meer noodzakelijk.

Bijkomende bezwarende elementen die hiernavolgend worden besproken, benadrukken deze noodzaak en sluiten een oplossing binnen het bestaande orgaan uit. Te meer aangezien de greep van de aan het buitenland gelieerde betrokkenen – onverminderd symbolische positiewissels²⁰ – in het huidige orgaan onuitwisbaar is geworden.

a. Reikwijdte van de problematische structuren.

De ongewenste buitenlandse inmenging en vermeende spionagepraktijken werden door de veiligheidsdiensten aan het licht gebracht in navolging van de erkenningsaanvraag van de vzw AGMB (Association de gestion de la grande mosquée de Bruxelles). Dit door het EMB beheerd orgaan dat aldus de betrachting had om het permanente beheer van de Grote Moskee van Brussel waar te nemen en daarmee in casu de erkende concessiehouder te worden van het vastgoedcomplex.

Aangezien de vaststellingen door de veiligheidsdiensten betrekking hebben op personen die ook de leiding hebben binnen de Moslimexecutieve, werd de zaak nog explosiever. Allerhande vzw's die rond het EMB zijn gegroeid, kwamen hierbij eveneens naar boven als tentakels die in handen zijn van dezelfde individuen. Onder meer de vzw AFOR (Academie de formation et de recherches en études islamiques) die werd opgericht om de Belgische imamopleiding in te richten, wordt eveneens gerund door dezelfde mensen.

De "Coördinatieraad van islamitische instellingen in België" (CIB) speelt dezelfde twijfelachtige rol, of zelfs meer, het lijkt erop dat het de besluitvormende instantie van de islam in België is geworden - zonder enige mandaat of controle - en dat het EMB niet meer is dan een orgaan dat zijn beslissingen registreert. Hoewel de taak van deze raad ironisch genoeg is om te functioneren als een transparant en open burgerplatform waarin het dagelijks leven van moslimburgers en

¹⁷ Grote Moskee: negatief advies voor doorstart vanwege spionage. (2020, december 4). *Knack*.

¹⁸ Moslimexecutieve misnoegd over uitspraken minister Van Quickenborne. (2020, december 5). *DS*.

¹⁹ Verwijzing naar de aangetekende zendingen die aan het kabinet van de minister van Justitie werden verstuurd.

²⁰ Deze doen in werkelijkheid niets af aan de bestaande machtsverhoudingen.

maatschappelijke debatten een centrale plaats zouden innemen, is in de praktijk gebleken dat het een baken is geworden van buitenlandse inmenging in de coulissen. Zo fungeert deze instantie als stuurmechanisme voor alle islamitische instellingen in België.

Van dialoog met de lokale gemeenschappen enerzijds en de koepelorganisaties anderzijds is er helemaal geen sprake. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat het persbericht dat werd uitgestuurd als verweer op de bekendmaking van het negatieve advies, wordt ondertekend door het AGMB, het EMB en het CIB. Het gaat dus in werkelijkheid om dezelfde personen die het voorwerp uitmaken van de problematische inmenging van buitenlandse mogendheden, in tegenstelling tot de schijn die wordt gewekt als zou de kritiek gedragen zijn vanuit de basis van de gemeenschappen.

b. Onregelmatigheden binnen het EMB en achterliggend vzw-orgaan.

De intussen onmiskenbare grieven ten aanzien van het representatief orgaan, wordt ook duidelijk wanneer de interne werking van het EMB en haar achterliggende vzw in rekening wordt gebracht. Zo stipuleert artikel 1 van het KB van 2017²¹: *“Ten minste de samenwerking tussen de Algemene vergadering van de Moslims van België en het Executief van de Moslims van België, evenals de wijze waarop de beslissingen worden genomen, worden vastgesteld in het reglement van inwendige orde en in het werkingsreglement van het Executief van de Moslims van België”*.

In het reglement van interne orde van Maart 2014²² wordt deze werkwijze als volgt vastgelegd:

- Art. 16: *“De Algemene Vergadering bestaat uit 62 leden.”*
- Art. 37: *“De Algemene Vergadering komt ten minste eenmaal per jaar bijeen. Het kan ook bijeenkomen als de bureaus van de Algemene Vergadering en de uitvoerende macht dat gezamenlijk nodig achten.”*
- Art. 42: *“De Algemene Vergadering kan rechtsgeldig besluiten nemen met een meerderheid van tweederde van de aanwezige of vertegenwoordigde leden.”*
- Art. 45: *“De Algemene Vergadering kan geldig vergaderen wanneer het quorum is bereikt. Het quorum is vijftig procent plus één van de leden van de Algemene Vergadering.”*

Ook wordt in het KB van 2016²³ in art. 5 melding gemaakt van een vereniging zonder winstoogmerk waaraan de subsidies worden toegekend en waarvan de leden van de Algemene Vergadering ten minste de leden van het Executief bevat.

In een brief over de motie van wantrouwen van verscheidene Bureauleden en leden van de Algemene Vergadering²⁴, wordt echter de consternatie uitgedrukt over het feit dat onder meer de recente statutenwijziging in het Belgisch Staatsblad²⁵ niet is voorafgegaan aan een rechtsgeldige bijeenroeping en beslissing van de Algemene Vergadering, noch fysiek noch digitaal.²⁶

Bovendien werden art. 5 en art. 6 van de statuten van 2 juli 2008 fundamenteel gewijzigd. Daar waar de leden van de Algemene Vergadering in de statuten van 2008 werden vastgelegd op ‘de

²¹ Koninklijk Besluit houdende wijziging van het koninklijk besluit van 15 februari 2016 houdende erkenning van het Executief van de Moslims van België, *BS*

²² Die krachtens art. 1 van het Koninklijk Besluit van 2017 (zie noot 65) ter kennisgeving meegedeeld aan de Minister van Justitie, samen met het proces-verbaal van de aanneming van de reglementen.

²³ Koninklijk besluit houdende erkenning van het Executief van de Moslims van België, *BS* 15 februari 2016.

²⁴ Die recentelijk per aangetekende zending is overgemaakt aan het kabinet van de Minister van Justitie.

²⁵ Gepubliceerd op 16 november 2020 (KBO: 0898.987.189).

²⁶ Digitale oproepingen ingevolge de COVID-19 pandemiebestrijding.

leden van het representatief orgaan van de moslims van België' (zijnde het Executief, zoals vermeld in het KB van 2016) en hieraan slechts een minimumaantal van 5 leden werd verbonden, zijn deze bepalingen verdwenen uit de betwiste statuten van 2020. De leden van het Executief worden in deze versie gedegradeerd tot 'toegetroden leden', dewelke aldus geen stemrecht genieten, in tegenstelling tot de vijf effectieve leden die in deze versie als 'maximumaantal' werden vastgelegd.

Bovendien wordt de aanstelling van de huidige ondervoorzitter²⁷ en oud-voorzitter van het EMB al van bij aanvang aangevochten. Het Reglement van interne orde stipuleert immers in art. 32 als volgt "*De leden van het Bureau van de Algemene Vergadering kunnen geen lid zijn van het Executief*". De aanstelling van de huidige ondervoorzitter en voormalige voorzitter van het Executief is bijgevolg in strijd met het Reglement van Interne Orde.

De besluitvorming binnen het EMB en het achterliggende vzw-Orgaan wordt aldus op meerdere gronden betwist in haar rechtsgeldigheid en ook formeel aangevochten door minstens een gekwalificeerde aantal leden van het Executief.

In het licht van deze niet-limitatieve doch afdoende gemotiveerde onregelmatigheden binnen het EMB en de achterliggende vzw, en in navolging van de excessieve buitenlandse inmenging binnen het representatieve orgaan en aanverwante organen, wordt de Minister van Justitie aangemaand om de bestaande vzw te ontbinden of minstens de subsidies hieraan stop te zetten. Voorts zij opgemerkt dat de ambtstermijn van het eerdere EMB-team, die beperkt is tot zes jaar vanaf de inwerkingtreding van het reglement, de facto al op 31 maart 2020 was verstreken, dat wil zeggen meer dan drie jaar.

Verder moet het proces worden aangevat om de aanstelling van een nieuw representatief orgaan te bekomen dewelke zich op geen enkele wijze aansprakelijk gesteld kan worden voor de bestuurlijke en operationele onregelmatigheden uit het verleden.

3.2 Vernieuwde structuur van het representatief orgaan

Er is een noodzaak om een nieuw tijdelijk orgaan te benoemen om de zeer precaire situatie rond het EMB-dossier te ontgrendelen. Dit nieuwe tijdelijke uitvoerende orgaan moet in eerste instantie verantwoordelijk zijn voor de continuïteit van de lopende dossiers. Er moet werk gemaakt worden van een nieuwe interne regelgeving en de hervormingsmissie, waar al jaren over gesproken wordt, moet van start gaan. Het is belangrijk om te benadrukken dat dit nieuwe orgaan tijdelijk moet zijn voor een periode van twee jaar (één keer verlengbaar).

Urgente kwesties met betrekking tot het beheer van de temporalien van de eredienst moeten prioriteit krijgen, en eventuele samenwerkingen met betrekking tot operationele projecten zullen worden bevestigd binnen de nieuwe operationele structuur van het representatieve orgaan van de Islamitische Eredienst.

²⁷ Die in navolging van het negatieve advies van de veiligheidsdiensten gedwongen werd om zich – weliswaar op andere gronden – van dit mandaat te ontdoen.

a. Organen

In deze voorgestelde conceptnota wordt aangegeven dat het toekomstige nieuwe representatief orgaan van de islamitische eredienst zal voortkomen uit het voorlopige orgaan²⁸ en de vernieuwingscommissie die hierin worden opgenomen. Het toekomstige en duurzame nieuwe orgaan zal meer dan ooit opgesplitst worden in twee taalkamers, namelijk een Nederlandstalige en een Franstalige kamer. Hiermee wordt voldaan aan de langverwachte oproep om de regionale dynamieken binnen de moslimgemeenschappen te respecteren en tegelijkertijd te voldoen aan het verzoek van de deelstaten om vanuit het EMB een regionale gesprekspartner te mandateren. De werking van het nieuwe orgaan zal operationeel gescheiden zijn in de twee afzonderlijke kamers, om zo tegemoet te komen aan de implementatie van deze regionale dynamieken.

Deze kamers zullen zich evident minimaal ontfermen over de bevoegdheden die aanknopingspunten hebben bij de regionale overheden, doch kan ze haar bevoegdheden aanvullen in een Reglement van Interne Orde, dat louter ter informatie wordt overhandigd aan de Minister van Justitie.

De bevoegdheden worden in een volgend hoofdstuk in hun algemeenheid opgesomd doch verder geconcretiseerd en gespecificeerd in het reglement van Interne Orde. In elk geval zullen de naar de taalkamers gedelegeerde bevoegdheden steeds onder het gezag staan van de voorzitter van het representatief orgaan van de islamitische eredienst, zoals enerzijds vastgelegd in art. 1 van het Koninklijk Besluit van 2016 en 2017 en anderzijds is herbevestigd in het Reglement van Interne Orde.

De operationele werkzaamheden worden geleid door de secretaris-generaal(s). Om de werking van het Executief te professionaliseren, het personeelsbestand, het financieel beheer en de interne werking te professionaliseren, installeert het representatief orgaan van de islamitische eredienst een centraal gecoördineerd directiesecretariaat, algemeen secretariaat en een ombuds- en communicatiedienst.

b. Kerntaken van het representatief orgaan van de islamitische eredienst

De kerntaken van het representatief orgaan van de islamitische eredienst ²⁹ zijn/focussen zich op:

- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst is de gesprekspartner van de burgerlijke overheid. Eén van de colleges kan ook, onder het gezag van de voorzitter van het representatief orgaan, optreden als gesprekspartner in de dossiers waarvoor zij door het representatief orgaan overeenkomstig artikel 1 werden gemachtigd.³⁰

²⁸ Zie de vier voorgestelde constituanten leden in deze conceptnota.

²⁹ Het orgaan wordt mogelijks onderworpen aan een nieuwe naam.

³⁰ KB 2017-04-18/12, art. 1, 002; Inwerkingtreding: 29-02-2016>

- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst heeft als opdracht het toezicht op het beheer van de temporalien van de islamitische eredienst.
- Het voorzien van de opleiding voor de islamleerkrachten evenals hun aanwijzing; het toezicht, de vorming.
- Het aanstellen van bedienaars van de eredienst evenals het toezicht op de islamitische gemeenschappen.
- Het aanstellen van islamconsulenten bij zowel, de strijdkrachten, de strafinrichtingen, de ziekenhuizen, de rust en verzorgingstehuizen
- De organisatie van de religieuze uitzendingen op de radio en televisie
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst is verantwoordelijk voor het toezicht op de inrichting en de exploitatie van islamitische percelen op openbare begraafplaatsen.
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst omvat onder zijn bevoegdheid de raad van theologen die werkzaam is haar gelederen

c. Aantal principes met betrekking tot de werking van het representatief orgaan van de islamitische eredienst

Het representatief orgaan van de islamitische eredienst hanteert een confederaal model:

Algemene Vergadering en bestuur representatief orgaan:

Het representatief orgaan van de islamitische eredienst zal worden samengesteld door een aantal bestuurders dat nog moet worden bepaald door de vernieuwingscommissie die naar verwachting in 2023 zal worden geïnstalleerd. Het bestuur van het representatief orgaan zal opgedeeld worden in een tweekamerstelsel waarbij een Nederlandstalige en Franstalige kamer zich zullen buigen over alle materies verdeeld over de kamers volgens taalpariteit.

Zowel de Nederlandstalige als de Franstalige kamer schuiven een nader te bepalen aantal bestuurders naar voor die samen het representatief orgaan van de islamitische eredienst vormen.

De bestuurders vanuit beide kamers vormen de algemene vergadering van het representatief orgaan van de islamitische eredienst.

De gemeenschapsmaterie en gewestmateries zullen volgens taal behandeld worden in de daartoe behorende Nederlandstalige of Franstalige kamer die minstens tweewekelijks bijeenkomst.

Beide kamers hebben een grote mate van autonomie en hebben de bevoegdheid om in alle materies met betrekking tot de hierna genoemde departementen te beslissen.

Beide colleges werken samen met eenzelfde extern boekhoudkantoor dat bevoegd zal zijn om de rapportages in orde te brengen ten aanzien van de gehele boekhouding.

Samenstelling Nederlandstalige en Franstalige kamer

- Nader te bepalen door de te installeren vernieuwingscommissie

Bevoegdheden representatief orgaan van de islamitische eredienst

- Financiën en rapportage
- Federale gesprekspartner
- Aanspreekpunt federale overheid
- Aanspreekpunt moslimmiddenveld
- Beheer Islamitische percelen
- Algemene coördinatie federale standpunten representatief orgaan van de islamitische eredienst
- Bemiddeling tussen de kamers

De bevoegdheden van de kamers:

De kamers kunnen intern beslissen over onderstaande bevoegdheden met een gewone meerderheid.

- Aanspreekpunt Franstalige overheden (Franstalig kamer)
- Aanspreekpunt Vlaamse overheden (Nederlandstalig kamer)
- Eigen financiële budgetbeheer
- Rapportage naar representatief orgaan van de islamitische eredienst
- Onderwijs
- Sociale zaken
- Consulanten
- Erkenningsdossiers lokale geloofsgemeenschappen

Eventuele toekomstige raden die het representatief orgaan van de islamitische eredienst kunnen adviseren en ondersteunen:

Raad van moskeeën:

De vier in deze conceptnota voorgestelde leden die het voorlopig representatief orgaan zullen uitmaken, zullen na consultatie met de moslimgemeenschappen en naar advies van de verkiezingscommissie autonoom kunnen beslissen of ze een raad van moskeeën al dan niet willen installeren. Deze Franstalige raad van moskeeën en Nederlandstalige raad van moskeeën kunnen bestaan uit erkende en niet erkende moskeeën die door middel van een onlineverkiezing een aantal vertegenwoordigers uitvaardigen die periodiek bijeen kan worden geroepen.

De moskeeën worden opgedeeld volgens taal. De Brusselse moskeeën hebben de keuze om zich aan te sluiten bij de Nederlandstalige raad van moskeeën of de Franstalige raad van moskeeën.

Moskeeën-gemeenschappen die voldoen aan de decretale voorwaarden kunnen zich aansluiten bij de raad van moskeeën.

Wij, de opstellers van deze conceptnota adviseren volgende voorwaarden:

1. Onderschrijven de verklaring van de rechten van de mens
2. Minimum 100 leden aantoonbaar met een ledenlijst
3. Eigen infrastructuur
4. Een vzw-structuur waarin de statuten beschrijven dat ze een moskee zijn

Verschillende raden die het representatief orgaan van de islamitische eredienst bijkomend adviseren:

Raad van Theologen:

De vier leden die voorgesteld worden in deze conceptnota als deel van het voorlopig representatief orgaan, zullen na overleg met de moslimgemeenschappen en op basis van het advies van de verkiezingscommissie autonoom kunnen beslissen over het al dan niet bestendigen, afschaffen of hervormen van de huidige Raad van Theologen.

De **Raad van Theologen** bestaat uit personen die in België hoog aangeschreven staan voor hun grondige kennis op het vlak van islamitische theologie. Zij ontfermen zich over theologische kwesties en vaardigen hierover niet bindende gemotiveerde adviezen uit.

Raad van Experts (vernieuwingscommissie):

Tot slot wordt er zoals eerder vermeld ook een **Expertencommissie (oftewel een raad van experts)** die initieel fungeert als **vernieuwingscommissie** geïnstalleerd die zich in collaboratie met het Executief enerzijds ontfermt over de hervormingsopdracht en anderzijds ook instaat voor bestuur aanbevelingen die meteen geïmplementeerd kunnen worden. Over de samenstelling en de waarborging van de representativiteit wordt in het volgende onderdeel (3.3) verder ingegaan.

Al deze organen worden operationeel opgesplitst per taalkamer om een zo groot mogelijk respect te betuigen voor de specifieke noden van de twee taalgemeenschappen en om respect te betuigen voor de verschillende uitdagingen op het terrein.

3.3 Representativiteit

In het eerste deel van deze conceptnota is het gebrek aan representativiteit binnen het representatief orgaan van de islamitische eredienst uitvoerig aan het licht gekomen. Verschillende pogingen om dit euvel te verhelpen heeft na meer dan 20 jaar nog steeds geen acceptabele samenstelling opgeleverd. Zo is er sprake van een absolute ondervertegenwoordiging van vrouwen binnen het orgaan. Daarnaast zijn de taalverhoudingen nooit in de buurt gekomen van een stabiel evenwicht, hetgeen logischerwijze de grondoorzaak uitmaakt voor de bestaande opdeling binnen het representatief orgaan van de islamitische eredienst in een Nederlandstalig en een Franstalig College. Een opdeling waaraan tot op heden slechts symbolisch gevolg is gegeven, maar waaraan een daadwerkelijke omzetting in de werking nog steeds ontbreekt.

Uit de historische schets van het orgaan is ook gebleken dat de representativiteit van het orgaan structureel bekeken wordt vanuit een etnisch-nationalistische bril. In hoofdzaak komt de bestaande structuur neer om een oligopolie dat in stand wordt gehouden door Marokkaanse en Turkse gemeenschappen. Deze definitie van representativiteit strookt niet meer met de superdiverse realiteit en pluriformiteit van de islamitische gemeenschappen van België.

Daarenboven vormt deze nationalistische constructie een van de grootste struikelblokken voor een performante en daadkrachtige leiding, daar beide etnische gemeenschappen steeds terugkoppelden naar de etnische achterban, alvorens positie te nemen in het Executief. Dit leidde, zoals geschetst in de inleiding van deze nota, onder meer tot onoverbrugbare spanningen, interne strubbelingen, boycots en gebrekkige besluitvorming. Voorts werd het administratieve orgaan ook vaak slachtoffer van ideologische oorlogen die ontstonden, daar het orgaan haar daadwerkelijke rol³¹ meer dan eens interpreteerde als een theologisch orgaan. Dat verklaart waarom de moslimgemeenschappen van België met deze gebrekkige notie van ‘representativiteit’ – en bij gebrek aan transparantie over de eigenlijk rol van het orgaan – nooit vrede heeft kunnen nemen met de samenstelling van het orgaan.

Om dit vastgeroeste gebrek aan representativiteit om te buigen, wordt in de nieuwe structuur van het representatief orgaan van de islamitische eredienst een gemengd systeem gehanteerd dat zowel stoelt op aanstellingen als voordrachten. Binnenin dit systeem worden waarborgen gedefinieerd in het reglement van interne orde, om de genderevenwichten en de taalpariteit te respecteren. Daarnaast moet het de betrachting zijn om de bevoegdheden van het orgaan tegen het licht te houden en de oorspronkelijke bedoeling van het representatieve orgaan na te streven, namelijk een administratief orgaan zijn dat in de eerste plaats gesprekspartner is voor de verschillende overheden in die materies die betrekking hebben op de temporalien van de eredienst. Een definitie die gaandeweg is vertroebeld geraakt en steeds meer werd aangedikt tot een soort ‘vertegenwoordigingsorgaan van alle moslims in België’. Deze dynamiek gaat voorbij aan de realiteit op het terrein waar verschillende lokale moslimgemeenschappen zich organiseren in koepels, unies, federaties en andere structuren. Het moet onze betrachting zijn om hieraan meer ruchtbaarheid te geven.

a. Raad van Moskeeën

In het vorige onderdeel werd de eventuele installatie van een Raad van Moskeeën geopperd. Deze raad kan een belangrijke rol vervullen om de connectie met de basis structureel te verankeren. Een van de grootste verzuchtingen van de moskeeën was het feit dat er slechts ca. 60 à 68 moskeeën afgevaardigd werden in het representatief orgaan van de islamitische eredienst om zich o.m. te ontfemen over alle erkenningsdossiers. Dit zorgde voor discrepanties in de vertegenwoordiging.

Om dit euvel voorgoed te verhelpen, kunnen alle moskeeën opgenomen in deze raad. In lijn met de operationele opdeling worden moskeeën ondergebracht in een van beide taalkamers en kan daarnaast ook een opdeling gemaakt tussen erkende en niet-erkende moskeeën, aangezien deze over verschillende noden, problematieken en wensen beschikken.

Alle aangelegenheden die relevant zijn voor de moskeeën zullen hierin worden ondergebracht. Hoe deze Raad wordt verankerd binnen de structuren wordt autonoom overgelaten aan het voorlopig representatief orgaan en haar experten commissie. Dit proces kan op gang gebracht worden door de regionale koepelstructuren van moskeeën, zoals onder andere de Federatie van Moskeeën in Vlaanderen, Brussel en Wallonië. De reglementen voor deze verkiezingen, waarin de criteria zijn vastgelegd, worden later verfijnd in het reglement van interne orde na intensief overleg binnen de eredienst zelf. Zoals al aangehaald, wordt een specifieke aandacht geschonken aan evenwichtige samenstelling op vlak van gender en taalgemeenschap.

³¹ Als representatief orgaan voor het beheer van de temporalien van de islamitische eredienst.

b. Algemene Vergadering

De Algemene Vergadering wordt in het vernieuwde representatief orgaan van de islamitische eredienst gereduceerd tot haar daadwerkelijke bevoegdheden, zoals bepaald in de statuten en het reglement van interne orde. Alle andere aangelegenheden worden in de daarvoor voorziene organen behandeld en opgevolgd. Hiermee ontdoen we het representatieve orgaan van oeverloze twisten die de normale werking van de eredienst al decennialang verlammen. De Algemene Vergadering behoort geen orgaan te zijn die zich over concrete dossiers uitspreekt, doch dient het in de geest van 'good governance' te worden ingevuld om de toegewezen VZW-taken als goede huisvader op te volgen.

Wat betreft de samenstelling van de Algemene Vergadering wordt, afgezonderd van de voorzitter van het representatief orgaan, een pariteit op vlak van taalkamers vooropgesteld.

- 1/2 Nederlandstalige Kamer.
- 1/2 Franstalige Kamer.

Deze verhoudingen (absolute aantallen) kunnen in het reglement van interne orde worden aangescherpt en fungeren in deze nota daarom als ijkpunt en kompas voor de vernieuwde structuur van het representatief orgaan van de islamitische eredienst.

De totstandkoming van de Algemene Vergadering zal onderwerp uitmaken van het toekomstige vernieuwingsproces waarover het voorgesteld voorlopig representatief orgaan en haar experten commissie zullen waken.

3.4 Beleidsdoelen

Aan het nieuwe representatief orgaan van de islamitische eredienst wacht de enorme taak om haar toegewezen opdracht door de federale overheid, als een betrouwbare partner uit te voeren, met respect voor de beginselen van behoorlijk bestuur. Tegelijk wacht het representatief orgaan de opdracht om de operationele uitdagingen onmiddellijk aan te vatten, haar huidige en toekomstige opdrachten tegen het licht te houden, na een consultatieronde een experten commissie op te richten en uiteindelijk alle organen te hervormen. In dit onderdeel worden de algemene beleidsdoelen³² opgesomd.

a. Intern functioneren representatief orgaan van de islamitische eredienst (Corporate Governance)

- Een tweekamerstelsel oprichten
- Een duidelijke governance-structuur
- Doeltreffend en efficiënt beslissingsmechanisme met ingebouwde check en balances.
- Visie en krijtlijnen bepalen van hoogdringende opdrachten.³³
- Herevaluatie van alle structuren binnen de werking van het representatief orgaan van de islamitische eredienst.

³² Deze beleidsdoelen kunnen nog verder aangevuld en/of verfijnd worden in het reglement van interne orde.

³³ Zoals de erkenningsdossiers verder afhandelen en nieuwe erkenningen stimuleren.

b. Uitvoering opdrachten

Het representatief orgaan van de islamitische eredienst is het representatief orgaan voor het toezicht op het beheer van de temporalieën van de islamitische eredienst. Deze kerntaak wordt verder uiteengezet in het reglement van interne orde en beslaan onder meer de volgende aspecten:

- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst is de gesprekspartner van de burgerlijke overheid.
- Eén van de colleges kan ook, onder het gezag van de voorzitter van het representatief orgaan van de islamitische eredienst, optreden als gesprekspartner in de dossiers waarvoor zij door het representatief orgaan overeenkomstig artikel 1 werden gemachtigd.³⁴
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst heeft als opdracht het voorzien van de opleiding voor de islamleerkrachten evenals hun aanwijzing, het toezicht en de vorming.
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst heeft als opdracht het aanstellen van bedienaars van de eredienst evenals het toezicht op de islamitische gemeenschappen.
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst heeft als opdracht het aanstellen van islamconsulenten bij zowel, de strijdkrachten, de strafinrichtingen, de ziekenhuizen, de rust en verzorgingstehuizen.
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst heeft als opdracht de organisatie van de religieuze uitzendingen op de radio en televisie
- Het representatief orgaan van de islamitische eredienst heeft als opdracht het toezicht op de inrichting en de exploitatie van islamitische percelen op openbare begraafplaatsen.

³⁴ Koninklijk Besluit houdende wijziging van het koninklijk besluit van 15 februari 2016 houdende erkenning van het Executief van de Moslims van België, BS

4. Besluit

Na een grondige analyse van de historische en huidige situatie binnen het representatief orgaan van de islamitische eredienst, die ook de urgentie aan het licht bracht om op beslissende wijze in dit dossier in te grijpen, stelt deze nota de grote lijnen voor van een concreet actieplan voor de aanwijzing en installatie van een nieuw voorlopig representatief orgaan belast met het toezicht op het beheer van **het tijdelijke van de islamitische eredienst in België voor een periode van 24 maanden.**

Het is belangrijk op te merken dat deze voorbereidende werkzaamheden, die na de officiële benoeming van de vier leden zullen worden verrijkt en gedetailleerd door middel van verschillende overleggen met de moslimgemeenschap, het resultaat zijn van een solide en complementaire groep Vlaamse, Waalse en Brusselse moslimvrouwen en -mannen. Dit werk zou niet mogelijk zijn geweest zonder brede raadplegingen van talrijke actoren binnen en buiten de islamitische eredienst, voor wie de comateuze toestand van de islamitische instellingen een dagelijkse zorg is. We hopen dan ook dat deze voorbereidende conceptuele nota als basis kan dienen voor een historische rectificatie en heropleving van de islamitische instellingen. **Deze basis zal dienen als uitgangspunt om een commissie van deskundigen op te zetten binnen de eredienst - die eerst zal functioneren als een vernieuwingscommissie - en die tot doel zal hebben om deze te vormen in vernieuwde statuten en een intern reglement.**

In deze nota wordt voorgesteld dat de volgende vier leden het nieuwe representatieve orgaan zullen vormen:

- Esmâ Uçan
- Dr. Michael Privot
- Mimoun Aquichouh
- Taha Zaki

Zij zullen hun **taken gedurende twee jaar uitvoeren. Na deze periode kunnen ze zich niet kandidaat stellen voor een mandaat bij de eerste uitvoering van het representatief orgaan van de islamitische eredienst van België.** Dit voorstel heeft tot doel een duidelijke periode vast te stellen voor de taken van deze leden en een soepele overgang naar een nieuwe leider van de eredienst te garanderen.

In dit verband beschouwt de groep de positieve ontvangst van deze nota al als een historische stap, en alle betrokken actoren hopen dat deze een vruchtbare nieuwe start mogelijk zal maken. Een voorlopige leider van de eredienst die het geschokte vertrouwen herstelt, zijn toegewezen taken op de juiste wijze uitoefent en ook behulpzaam is naar zijn leden, is naar onze mening het minimum dat we de verschillende moslimgemeenschappen en de samenleving als geheel kunnen bieden, na bijna 50 jaar als erkende eredienst.

Bibliografie

- Ahaddour, C., Van den Branden, S., & Broeckaert, B. (2018). *What Goes Around Comes Around”: Attitudes and Practices Regarding Ageing and Care for the Elderly Among Moroccan Muslim Women Living in Antwerp (Belgium)*. Leuven: J. Relig Health.
- Al-Krenawi, A. (2016, April 30). The role of the mosque and its relevance to social work. *International Social Work*, 359-367.
- Armstrong, K. (2001). *Islam: A Short History*. Orion Publishing Co.
- Beersmans, D. (2007). *De erkenning van een islamitische geloofsgemeenschap: een handleiding*. Vlaams Minderhedencentrum.
- Bervoet, D. (2016, maart 9). Geens kijkt naar Turken voor imamopleiding. *De Tijd*.
- Blogie, E. (2019, Maart 5). Des fidèles de la Grande Mosquée veulent se faire entendre. *Le Soir*.
- Bousetta, H. (2004). *Islam en moslims in België. Lokale uitdagingen & algemeen denkkader*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Brian, G., & Mehtab, S. (2011). *The Future of the Global Muslim Population. Projections for 2010-2030*. Washinton D.C.: PEW Research Center’s Forum on religion and public life.
- Cercle D'Histoire De Bruxelles. (2016). Opgeroepen op November 21, 2020, van <https://www.cehibrux.be/actualites/document-du-mois/301-le-parc-du-cinquantenaire-1-la-grande-mosquee.html>
- De Volder, J. (2013). *Trialoog*. Tielt: Lannoo.
- Dick, S. (2011). *Het islamitisch onderwijs in België*. Bachelorpaper.
- Floor, K., & De Bondt, W. (2011). *De juridische integratie van de islam in België en andere landen*. Masterthesis.
- Geldof, D. (2014). *Superdiversiteit: hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven: Acco.
- Grande Mosquée: «La prière était dans les deux langues». (2019, April 13). *L'Avenir*.
- Hertogen, J. (2008, September 12). *In België wonen 628.751 moslims*. Opgehaald van Indymedia.be: <http://www.indymedia.be/index.html%3Fq=node%252F29363.html>
- Hulst, M. V. (2018). *Onderzoekscommissie Terroristische aanslagen 22 maart 2016 - Beknopt overzicht van de werkzaamheden en aanbevelingen*. Dienst Beknopt Verslag van de Kamer van volksvertegenwoordigers.
- Justaert, M. (2020, Februari 22). De 'hoognodige' studierichting zonder studenten. *De Standaard*.
- Kanmaz, M., & El Battiui, M. (2004). *Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België. Stand van zaken en uitdagingen*. Koning Boudewijnstichting.
- Kerckx, M. (2020, November 13). Vlaanderen erkent opnieuw lokale geloofsgemeenschappen. *VRT NWS*.
- Le plan de Koen Geens contre le radicalisme a échoué, selon le Crisp. (2020, Juli 9). *Le Soir*.
- Leman, J. (2017, Maart 31). Moslimexecutieve is een halfvolle (maar dus ook halflege) doos. *Knack*.

- LEROY, I. (2009). Les panoramas aux expositions : des alpes au Caire, de rio au Congo. In I. LEROY, *Le panorama de la bataille de Waterloo. Témoin exceptionnel de la saga des panoramas* (p. 144). Liège: LUC PIRE.
- Martínez Montávez, P., & Ruíz Bravo-Villasante, C. (1992). *Islam en Europa: Magie van een beschaving*. Leuven: Davidsfonds.
- Mooijman, R. (2016, Maart 21). Wissel aan top moslimexecutieve. *De Standaard*.
- Moors, H., & Dückers, M. (2016). Islamitische radicalisering en dreiging van terrorisme: de noodzaak tot verbinding tussen een veiligheids-, zorg- en welzijnsperspectief. *Cahiers Politiestudies*.
- Negatief rapport over Grote Moskee Brussel. (2018, Mei 9). *De Morgen*.
- O'Flaherty, M. (2019). *Fundamental Rights Report 2019*. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Raes, J. (2017). *Salafisme in België. Mechanismen en realiteit*. Brussel: Veiligheid van de staat.
- Raes, J. (2018). *Activiteitenverslag 2017-2018*. Brussel: Veiligheid van de staat.
- Raes, J. (2020). *Jaarrapport 2019*. Brussel: Veiligheid van de Staat.
- Schrever, R. (2018, Oktober 24). *Grote Moskee van Brussel – Geschiedenis en toekomst*. Opgehaald van Historiek.net: <https://historiek.net/geschiedenis-en-toekomst-van-de-grote-moskee-van-brussel/80111/>
- Siba'i, M. (2017). *The Islamic Civilization*. Swansea: Claritas Books.
- Sólrún Gísladóttir, I. (2020). *Understanding Anti-Muslim Hate Crimes. Addressing the Security Needs of Muslim Communities*. Warsaw: Organization for Security and Co-operation / Office for Democratic Institutions and Human Rights.
- Somers, B., De Wever, B., Bonte, H., & Creemers, J. (2013). *Beheersen van moslimradicalisering: Handreiking voor beleid en praktijk*. Antwerpen: Tom Meeuws.
- Struys, B. (2019, December 27). België start met eigen imamopleiding (mét Turkse inmenging). *De Morgen*.
- Tijdelijke oplossing voor Grote Moskee. (2019, Januari 26). *Bruzz*.
- Tom, G. (2020, September 1). Pour gagner en efficacité, l'organisation du culte musulman pourrait être régionalisée. *La Libre*.
- Torrekens, C. (2007, Maart 5). Concentratie van de moslimbevolking en structurering van het moslimverenigingsleven in Brussel. *Brussels Studies*.
- Transformer la grande mosquée en lieu multiculturel. (2018, Juli 4). *La Capitale*.
- Van Quickenborne, V. (2020, November 15). *De Zevende Dag*.
- Vanderwaeren, E., & Timmerman, C. (2008). *Diversiteit in Islam: Over verschillende belevingen van het moslim zijn*. Leuven: Acco.
- Von Der Burchard, H., & Momtaz, R. (2020, November 9). EU's Michel wants school for imams to combat terrorism and radicalization. *POLITICO*.
- Wagemakers, J. (2015). Orthodoxie, Zo Gevaarlijk Nie. In J. Wagemakers, & M. de Koning, *Islam in verandering: vroomheid en vertier onder moslims binnen en buiten Nederland Nederland*.
- Zemni, S. (2009). *Het islamebat*. Berchem: EPO.

Zuallaert, J. (2017, Oktober 25). Bij veel jongeren leeft het idee dat je moet kiezen tussen Belg zijn en moslim zijn. *Knack*.